

Contribuții la o mai bună cunoaștere a lui Ștefan cel Mare în cadrul legăturilor moldo-polone

GHEORGHE DUZINCHEVICI

La eforturile care se fac, de mai mulți ani deja, pentru a cunoaște cât mai amănunțit, dar și cât mai fundamentat lunga domnie a lui Ștefan cel Mare, îi adăugăm acum și pe al nostru prin prezenta lucrare. Cum nu dorim să ne impunem părerile, vom socoti că ne-am atins țelul dacă ele vor stârni discuții. Deoarece scopul nostru este să dăm noi sensuri unor fapte cunoscute, vom reduce lucrările citate la un minimum necesar.

Ștefan avea circa 18—20 de ani când cu sabia, învingându-l pe Petru Aron, asasinul tatălui său, și-a cucerit domnia¹. Ușurința acțiunii militare îngăduie presupunerea că venirea lui Ștefan în Moldova a fost precedată de o pregătire serioasă a partizanilor săi, rude și prieteni ai lui Bogdan, cel asasinat la Reuseni. Sub impresia victoriei militare, care impusese prudență boierilor opozanți, Ștefan abil, în marșul spre capitală s-a oprit pe cîmpia „Direptate”², unde — după cum spune cronicarul Ureche — a fost ales ca domn de cei de față iar mitropolitul Teoctist a confirmat, prin miruire, pe noul înscăunat. Ceremonia aceasta pe care n-o putem nega, credem noi că a fost regizată dinainte de partizanii lui Ștefan și, foarte posibil, la sugestia acestuia. Dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel, n-ar fi fost timp să se adune repede pe cîmpia „Direptate”. „boierii țării și mari și mici și altă curte măruntă (...) și mulți călugări”³. Regizarea de mai sus a fost necesară spre a da o confirmare legală victoriei militare. În raport cu Polonia, alegerea domnului trăgea greu în balanță. Și Ștefan tocmai pentru a nu mai fi socotit de poloni un oarecare pretendent temporar la tron, ușor de înlăturat, s-a îmbrăcat în formele cele mai legale și de necontestat, încît era greu să nu fie recunoscut ca domn al Moldovei. Pentru a înțelege bine înnoirea politică din Moldova care începea odată cu înscăunarea lui Ștefan, e nevoie să subliniem că el n-a intrat în această țară ca un dezorientat în problemele de politică externă în special, care aștepta de la boieri indicații asupra a ceea ce avea de făcut. Subliniem acest lucru deoarece s-a susținut într-o operă de prestigiu, în care afirmațiile neverificate serios nu-și pot găsi locul, că noul ales al Moldovei de-abia după ce a ocupat tronul și-a întocmit „programul de guvernămînt... în contact cu realitățile (din Moldova) și sub presiunea acestora”. În aceeași operă se mai susține părerea că după înlăturarea lui Petru Aron, „marea boierime avea să-l facă pe Ștefan să

¹ Leon Șimanschi, *Formarea personalității lui Ștefan cel Mare*, în „Revista Arhivelor”, vol. XXXVII, 1975, nr. 1, p. 31—36; cf. I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 8, nota 1.

² C. Cihodaru, *Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hindău, Direptate, Crăciuna și Roșcani*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, 1982, p. 2—5 (627—629).

³ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 83; Cf. Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare voievod al Moldovei (1457—1504)*. Studiu de istorie socială și politică, Madrid, 1, 1971, p. 16.

înțeală cu ce condiții anume l-a primit (ca) domn⁴. Afirmațiile fără suport documentar nu-l pot convinge pe cititor că Ștefan era o marionetă în mâinile marii boierimi, care voia să-și mențină situația privilegiată pe care a avut-o când țara era condusă de domni slabi, ușor de manevrat. Or Ștefan, în timpul pribegiei pe care și-a petrecut-o pe lângă Iancu de Hunedoara și Vlad Tepeș, cum era de la natură foarte inteligent, cu mari calități de conducător, și-a dat seama și poate chiar să i se fi atras atenția, că poziția geografică a Moldovei o va sili să aibă un rol în lupta creștinilor cu marea putere turcească în plină expansiune. Deci, cu gândul la această sigură confruntare cu turcii, Ștefan și-a seriat acțiunile pe care avea de gând să le întreprindă pentru ca Moldova slăbită să devină o putere militară de care să se țină seama. Luând de bază acțiunile sale în ordine cronologică putem urmări ușor planurile sale de a domni cu folos pentru Moldova: a. consolidarea tronului prin cistigarea bisericii și a boierimii de partea sa; în același scop a încercat să atragă și pe boierii fugiți cu Petru Aron în Polonia spre a-l slăbi și însingura pe omoritorul tatălului său; b. pentru a-și mări prestigiul, atât în raport cu boierimea care-l servea, dar și cu aceea opoziționistă și neîncrezătoare în capabilitatea lui, precum și pentru a dovedi demnitarilor poloni și prin ei regelui Cazimir că în Moldova s-a înscăunat un domn demn, curajos și capabil, Ștefan, deși încă nu-și reorganizase oastea, dar bazându-se mai ales pe faptul că forțele Poloniei erau absorbite în Nord, în lupta cu cavalerii teutoni și țara aceasta nu s-ar mai fi putut angaja și în sud contra Moldovei, a atacat ținuturile de graniță polone. Scopul acestei acțiuni era prinderea sau alungarea lui Petru Aron din vecinătatea Moldovei. Ștefan a intuit bine că regele polon, spre a preveni complicațiile neplăcute pentru el, va conveni la tratative, care să pună capăt ciocnirilor de la granița cu Moldova⁵; c. în strînsă legătură cu punctul de mai sus și ca o urmare a lui, Ștefan a planificat cucerirea Chilei, punct politic, strategic și economic de mare însemnătate atât pentru Moldova, cit și pentru Polonia. Spre a-și crea condițiile de acțiune cele mai bune, de mare însemnătate era ca Ștefan să aibă raporturi prietenești cu Polonia. Și le-a avut datorită abilității lui.

Să vedem pe scurt cum a aplicat planurile arătate mai sus: bisericii i-a făcut danii; Chilia, după eșecul din 1462, cind a fost rănit la gleznă, betesug care l-a supărat pînă la moarte, a fost cucerită de-abia în 1465.⁶ În ceea ce privește pe boierii opozanți, Ștefan se temea cel mai mult de cei bejenii în Polonia, în frunte cu logofătul Mihai, căci ei, în deplină libertate, puteau de acolo să-și continue uneltirile împotriva noii domnii, în țară folosindu-se de boierii opozanți rămași, iar în Polonia discreditîndu-l în fața regelui polon și a demnitarilor, mai ales a celor de la granița sudică. Odată înapoi în Moldova, boierii bejenii puteau fi ușor supravegheați și deci nu aveau nici un interes să-și pericliteze averile de dragul uneltirilor neputincioase⁷. Deci era logic ca Ștefan să încerce să-i readucă în țară, din motivul arătat mai sus, dar și din cauză că, părăsindu-l pe Petru Aron, situația acestuia era tot mai precară. Repetatele invitații de

⁴ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 490—491. E vorba de cap. VII, redactat de istoricii Barbu Cîmpina și Mihai Berza.

⁵ Bun diplomat, Ștefan a găsit mijlocul să exercite presiuni asupra regelui Cazimir, spre a hotărî începerea tratativelor cu Moldova; la 13 martie 1458 a acordat mari privilegii comerciale brașovenilor. Vezi: Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, doc. CXXV, p. 261—265 (în continuare Bogdan, *Documentele*). Temîndu-se ca privilegiul comercial de mai sus să nu fie cumva începutul unei acțiuni de apropiere politică a Moldovei de Ungaria, regele polon a căzut în cursa întînsă de Ștefan. Dar despre aceasta mai încolo. Cf. Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, extras din „*Revista de Istorie*“, vol. 35, 1982, nr. 5—6, p. 2 (608).

⁶ I. Ursu, *Ștefan cel Mare domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 pînă la 2 iulie 1504*, București, 1925, p. 37—43.

⁷ Alexandru V. Boldur, *op. cit.*, p. 18—22.

înapoiere în țară au fost interpretate greșit de cei doi istorici amintiți mai sus, ca fiind trimise de Ștefan sub presiunea boierilor din opoziție. Pentru a dovedi eronata interpretare a documentelor le vom reexamina pe toate câte s-au păstrat. Primul salv-conduct trimis lui Mihui, datat 13 septembrie 1457, e redactat cu multă dibăcie: logofătul este invitat, nu rugat⁸ să se întoarcă „slobod... de bună voie și fără nici o piedică“ în Moldova, „cu toți frații și cu toate slugile sale și toți ceilalți“ (aceștia sînt boierii bejenii) căci a fost iertat și nu i se va face nici un reproș în legătură cu unele „întîmplări trecute“⁹ (aluzie la neînțelegerile dintre Ștefan și Mihui, pe cînd primul era adăpostit de Vlad Tepeș)¹⁰. Ștefan îl numește în salv-conduct „credinciosul nostru boier“ (evident, curtoazie diplomatică!) și-i declară că i-a restituit „satele“ și „ocinele... toate“. Tot cu intenția de a-l atrage, Ștefan i-a dat o dovadă de încredere, însărcinîndu-l să-i facă o anumită „slujbă“ în Polonia, despre care nu se dau amănunte în salv-conduct, după cum nu știm dacă prin scris sau printr-un trimis, domnul Moldovei l-a imputernicit să-i rezolve unele treburi în țara vecină. Amabilitatea, încrederea și mărinimia lui Ștefan nu l-au cîștigat pe logofătul Mihui și el nu s-a întors în Moldova. Cu toate acestea, la 12 iunie 1460 Ștefan îi trimite un nou salv-conduct, în esență cu același cuprins ca precedentul. În ceea ce privește însă restituirea „satelor“ și „averilor“, Ștefan — dovadă că deja era stăpîn pe situație și că nici nu poate fi vorba de presiuni din partea marii boierimi opozante — condiționează restituirea de prezentarea drepturilor de proprietate: „vei arăta — glăsuiește salv-conductul — numai hrisoavele și drepturile tale asupra lor“. Credem că pentru a încuraja pe Mihui să se înapoieze în Moldova, în fruntea divanului este menționat mitropolitul Teoctist¹¹. Dar nici acum logofătul nu s-a încrezut în promisiunile lui Ștefan și nu s-a înapoiat în Moldova, așa cum au făcut însă toți ceilalți boieri moldoveni, părăsindu-l pe Petru Aron¹². Nu se poate spune că Ștefan n-a avut succes cu invitațiile lui. Al treilea salv-conduct, cu data de 28 iulie 1468, a fost trimis lui Mihui în urma stăruințelor repetate ale regelui polon — o dată chiar prin soli speciali trimiși la Ștefan — prin care, domnul Moldovei era rugat să ierte pe „Mihui logofătul și pe fratele său Duma și pe toți ceilalți frați ai lor și slugi“. Pentru iertarea lui Mihui au mai intervenit, spune salv-conductul, „rugămîntea mitropoliților noștri și a boierilor noștri, mari și mici“¹³. Acest limpede document, pentru Cîmpina — Berza este o dovadă despre „existența unor tratative între domn și boieri, în urma cărora cel dintîi s-a văzut silit să acorde salv-conductul în discuție“¹⁴. Sigur, că „iertarea“ a fost un rezultat al rugămîntelor regelui polon, ale bisericii și ale boierilor din Moldova — dar pentru noi, faptul acesta era o dovadă cît de greu s-a învoit Ștefan să trimită lui Mihui acest al treilea salv-conduct. Dacă totuși, el a cedat rugămîntelor, în special ale regelui polon, a făcut aceasta pentru că dorea să-și asigure bunele legături cu Polonia, deoarece regele ungar Matia amenințase că va relua

⁸ *Istoria României*, II, p. 491.

⁹ Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXIII, p. 257—259.

¹⁰ Pentru această întîmplare vezi al II-lea salv-conduct datat 12 iunie 1460 unde, deși se dau mai multe amănunte decît în primul salv-conduct, cauza neînțelegerilor rămîne o problemă nedezlegată. Vezi Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXVII, p. 269—271. Data documentului e contestată de A. Sacerdoțeanu, *Divanele lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Universității C. I. Parhon“, București. Seria științelor sociale. Istorie 5, București, 1956, nr. 5, p. 175 (în continuare Sacerdoțeanu, *Divanele*).

¹¹ Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXVII, p. 269—271.

¹² Sacerdoțeanu, *Divanele*, p. 175; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 15; Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, București, 1970, p. 27, 31.

¹³ Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXXVI, p. 305—308.

¹⁴ *Istoria României*, II, p. 501.

campania asupra Moldovei spre a spăla rușinea înfringerii din anul 1467¹⁵. Credem că Ștefan dorea sincer să-l aibă pe Mihul lângă el, nu numai spre a-l împiedica să uneltească, ci și pentru a-l folosi eventual, căci era capabil. Dar domnul, stăpîn pe situație, nici de data aceasta n-a admis să i se restituie mai mult decît două sate din cele vreo 50 pe care le-a avut în Moldova: „Ștefan, cu calmul celui tare, în chestiunea restituirii spune în salv-conductul dat: ... dacă vom vedea că ne slujește cu credință îi vom întoarce și altele“. Deci nici atunci nu-i garanta restituirea tuturor satelor! De luat în considerare, pentru a admite și a aprecia just existența și intensitatea unei presiuni asupra domnului, nu este însă trimiterea salv-conductelor, ci cuprinsul lor. Căci acesta este produsul minții lui Ștefan, al voinței lui, neinfluențată de nimeni. Și acest cuprins dovedește netemeinicia influenței boierimii din Moldova. Dar în legătură cu acest salv-conduct se pune o întrebare: de ce a intervenit regele polon pentru iertarea lui Mihul, căci Ștefan îl iertase încă prin precedentele două salv-conducte și-l invitasese pe logofăt să vină în Moldova? Voia oare regele polon să obțină de la Ștefan restituirea, fără condiții, dintr-o dată, a întregii averi a lui Mihul? Dar domnul moldovean prin salv-conductul din 13 septembrie 1457 îi redase deja întreaga avere. Voia oare regele prin logofăt să aibă în Moldova, al cărui domn, cu diferite pretexte, amîna depunerea jurămîntului personal de vasalitate, un agent al său care să-l informeze asupra activității vasalului dificil? Ori se gîndea regele, ca prin ajutorul acestui boier, să se organizeze și să se întărească opoziția boierimii, pînă la răsturnarea domnului legal?

Regele putea gîndi asemenea planuri, exasperat fiind de atitudinea domnului Moldovei, care era atît de deosebit de domnitorii predecesori, în relațiile cu Polonia deși acesta se arătase prevenitor, așa cum se cuvenea unui vasal corect în raport cu suzeranul său ajuns la nevoie, și l-a ajutat chiar cu oaste în lupta cu cavalerii teutoni¹⁶. Îl bănuim pe regele polon în stare să încerce orice mijloace pentru a înfrînge cerbia lui Ștefan, care-l deranja prin tot ce făcea, căci era prea independent. Credem că și căsătoria domnului Moldovei în 1462, cu Evdochia, sora cneazului din Kiev, Semion Olegkovič, înrudit cu familia marelui cneaz al Moscovei, l-a nemulțumit pe Cazimir, „căci vasalul lui moldovean se înruditese cu cnezii ortodocși, în luptă aprigă cu catolicismul sprijinit de Polonia.“¹⁷

Ca o concluzie la întrebările și propunerile înșirate mai sus, credem că insolita intervenție a regelui Cazimir pentru iertarea lui Mihul — dovadă sigură a înțelegerii secrete dintre rege și puternicul boier moldovean fugar* — nu este decît aspectul, inocent, dar numai în aparență, al unui complot împotriva lui Ștefan cel Mare. Refuzul lui Mihul de a se înapoia în Moldova — refuz care se menține și după restituirea a patru sate boierului fugar — dă naștere la presu-

¹⁵ Șerban Papacostea, *La guerre ajournée: les relations polono-moldaves en 1478. Réflexions en marge d'un texte de Filippo Bounaccorsi Callimachus*, în „Revue roumaine d'histoire“, XI, 1972, nr. 1, p. 5—6 (7—8).

¹⁶ Șerban Papacostea, *Ștefan cel Mare și războiul Poloniei cu Ordinul Teuton (1454—1466)*, în „Revista de istorie“ nr. 3/1978, p. 475—479. Am avansat părerea că regele polon, ca o mulțumire imediată pentru ajutorul militar dat de Ștefan, i-a restituit acestuia cetatea Hotin. Izvoarele narative, polone și românești, nu menționează ajutorul militar dat lui Cazimir de Ștefan cel Mare, dar cu toate acestea ajutorul e sigur, deoarece numele domnului Moldovei este menționat de beligeranții în tratatul de pace încheiat la Toruń, în ziua de 19 octombrie 1466. Vezi lucrarea citată a lui Șerban Papacostea. Restituirea cetății Hotin a putut avea loc „între 15 aprilie 1463, cînd avem ultimul document cunoscut, în care Goian figurează ca vornic — și 29 aprilie 1464, cînd acesta se constată pîrcălab de Hotin“. Vezi I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 37.

¹⁷ V. Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 181—187.

* Ioan Bogdan, *Documente, II*, doc. CXXXVIII, salv-conductul din 10 august 1470, p. 309—311.

punerea că acest complot care avea să se dezvolte pe teritoriul Moldovei, din motive pe care nu le cunoaștem, urma să aibă acum loc pe teritoriul Poloniei, cu ocazia venirii lui Ștefan pentru depunerea jurământului de vasalitate. Ecurile acestui complot de care domnul Moldovei a fost înștiințat în taină de un sfetnic regal polon, au fost consemnate în cronică lui Długosz. De aceea Ștefan ar fi refuzat să vină în Polonia pentru a depune jurământul personal de vasalitate¹⁸.

Mai rămîne acum, pentru a vedea în adevărata ei măreție personalitatea marelui Ștefan cel Mare, cum l-a numit pe bună dreptate posteritatea, să analizăm înțelegerea moldo-polonă din 4 aprilie 1459, care s-ar fi încheiat, după Cîmpina-Berza, datorită „aceleiași presiuni a mării boierimi și aceluiași limite înguste lăsate de ea acțiunii domnului...”¹⁹. Nimic mai fals decît această afirmație. Dar s-o dovedim. Vom insista asupra a două probleme; a) cauzele încheierii tratatului și b) analizarea punctelor din tratat, pentru a stabili valoarea lor în cadrul raporturilor moldo-polone. Motivele imediate ale încheierii înțelegerii au fost create intenționat de Ștefan spre a-l forța pe regele polon, angajat cu toate forțele sale împotriva cavalerilor teutoni, să trateze cu el, ceea ce ar fi echivalat cu o recunoaștere a lui Ștefan ca domn legal al Moldovei. Atacurile repetate ale cetelor de cavalerie moldovenească împotriva teritoriului polon de la granița de nord a Moldovei, cu scopul de a-l prinde pe Petru Aron, acțiune îndrăznească din partea lui Ștefan, deși nu era de proporții primejdioase, precum și — repetăm ce am spus mai sus — privilegiul acordat brașovenilor la 13 martie 1458, care confirma existența unor legături cu Ungaria²⁰, au dat destul de gîndit regelui Cazimir. El se teme ca nu cumva aceste atacuri să fie preludiu unei acțiuni mai mari după ce va trece și perioada de tatonări a rezistenței militare polone în sudul țării. Cel mai bine și mai prudent pentru securitatea Poloniei că nu se va aprinde, eventual, un al doilea război acolo, care ar fi putut antrena și Ungaria, atît de doritoare să recîștige Moldova, ar fi fost deci încheierea unei înțelegeri cu această țară. Asta dorea și Ștefan. Discuțiile dintre acesta, asistat de unii boieri ai săi și reprezentanții oficiali ai regelui polon, legitimați cu actul de imputernicire prevăzut cu sigiliul regelui, au avut loc în apropierea localității „Owerkielowicze” pe malul Nistrului, unde era probabil cantonată oastea moldovenească în frunte cu domul ei.

Iată punctele din tratat, cu sublinierile istoricilor Cîmpina-Berza: 1) „[...] fără ca nici o presiune militară să fi venit din exterior Ștefan se declara vasal al regelui Poloniei, în condiții pe care numai raporturile existente între el și marea boierime le pot explica (subl. Gh. D.); 2) „Domnul Moldovei [...] obține [...] îndepărtarea lui Petru Aron din imediata apropiere a graniței sale”; 3) „[...] promitea (Ștefan) să nu stînjenească stăpînirea polonă asupra Hotinului [...]”; 4) „[...] promitea Ștefan că va restitui stăpînirile boierilor moldoveni, care cu învoirea maiestății sale regale slujesc lui Petru «voievod». Acceptînd o asemenea condiție — continuă Cîmpina-Berza — Ștefan renunța la aplicarea principiului clasic al pedepsirii «hicleniei» după care rămînerea unui boier în pribegie justifica în chip automat confiscarea domeniilor lui”²¹. Istoricii amintiți n-au luat din tratat decît punctele care puteau fi răstălmăcite. De aceea nici un cuvînt despre încetarea stării de beligeranță dintre Moldova și Polonia, pedepsirea vinovaților pentru pagubele făcute în timpul luptelor sau a aceluia care se vor face după încheierea păcii, libertățile, obligațiile și drepturile locuitorilor din Hotin, libertatea negustorilor poloni să facă negoț în Moldova, obligația lui Ștefan de a-și ajuta suzeranul, dar și a regelui de a-și ajuta vasalul. Să vedem care au fost țelurile lui Ștefan cînd, cu unele riscuri, a forțat pe regele polon să trateze cu el în calitate de

¹⁸ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, p. 58; *Istoria României*, II, p. 501; Alexandru Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 191.

¹⁹ *Istoria României*, II, p. 491.

²⁰ Șerban Papacostea, *Relatiile internaționale...*, p. 2 (608).

domn al „Țării Moldovei“, „din mila lui Dumnezeu“, cum glăsuiește actul de înțelegere. Și solii regelui „trimiși cu deplină și întreagă putere și împuternicire cu scrisoare de încredințare scrisă pe pergament, cu pecete atârnată“²² au tratat cu el, recunoscându-i-se astfel indirect, dar totuși prin scris situația de domn al Moldovei. Din acest prim câștig s-a născut și un al doilea: Petru Aron a pierdut statutul de refugiat politic, iar la presiunea lui Ștefan, i se îngrădise dreptul de a se mișca în voie, ba chiar menționându-se și ceea ce n-avea voie să facă²³. Cum reprezentanții regelui polon la tratativele de la „Owerkiewicze“ au refuzat să admită — deducem noi — izgonirea rivalului Petru Aron, moștenitor cu drepturi legale la tronul Moldovei,²⁴ Ștefan cu toate acestea, abil, spre a-i slăbi și mai mult situația, s-a declarat el vasalul regelui polon. Prin acest act al său, Ștefan nu numai că a respectat o tradiție împămîntenită în Moldova, și dragă multor boieri dar, în același timp, se punea la adăpost față de politica regelui Matia Corvin care nu aștepta decât un prilej spre a-și întinde dominația la răsărit de Carpați. Recunoașterea suzeranității polone menținea vrăjmășia între Polonia și Ungaria, situație care folosea mult Moldovei, mai ales că Ștefan avea în planul său de întregire a Moldovei recucerirea Chilieii. Cu un cuvânt: recunoașterea vagă a suzeranității regelui, „Domnul nostru Preaslăvit“, a fost făcută de Ștefan din interese superioare de stat și numai întâmplător a coincis cu tradiția moldovenească externă din ultimile decenii și cu părerile politice ale unor boieri. Ștefan a acționat însă din propria sa voință și gândire politică, recucerirea Chilieii fiind unul din punctele planurilor de întărire și ridicare a Moldovei, despre care am amintit mai înainte. Fiind însă destul de slab ca pregătire militară spre a se putea impune regelui polon, Ștefan în înțelegerea tratată și semnată în tabăra de la Nistru²⁵ a făcut și unele concesii regelui polon. Iată-le: a) îi lăsase cetatea Hotinului. Pentru satisfacerea vanității regale era destul. În realitate însă garnizoana cetății nu putea trăi fără îngăduința lui Ștefan ca să continue să se aprovizioneze la tîngul din localitatea Hotin. Tăierea căilor de aprovizionare — Ștefan o dovedise cu ocazia atacurilor din anii care au precedat încheierea înțelgerii moldo-polone — însemna capitularea cetății, repede și fără luptă. Din acest motiv — și cum pe Ștefan nu-l interesa, acum, la început de domnie decât întărirea graniței sudice a Moldovei prin cucerirea Chilieii — nu era nici o pierdere, nici o umilintă dacă cetatea aceasta era lăsată temporar Poloniei, țară cu care era în bune raporturi și deci Cazimir n-avea pentru ce s-o folosească în scopuri agresive împotriva Moldovei. b) În ceea ce privește afirmația că restituirea averilor (bona [...] paterna et iusta) boierilor moldoveni din anturajul „voievodului Petru (Aron)“ care-l slujesc pe acesta cu aprobarea maiestății sale regelui: ar fi o încălcare a dreptului de confiscare a averilor boierilor fugiți (hiclenie) este o greșeală de înțelegere a textului latin care, spre a-l interpreta cum se cuvine, este de neapărată nevoie să fie confruntat cu textul repetatelor invitații (salv-conducte) pe care le-a trimis Ștefan în Polonia spre a-i convinge pe boierii fugiți să se reîntoarcă în Moldova, ceea ce de altfel au și făcut. Pentru o mai bună lămurire reproducem fraza din document: „Promittimus insuper dominis Valachis, qui ex consensu regiae maiestatis Petro woiewodae serviunt, bona

²¹ *Istoria României*, II, p. 493.

²² *Hurmuzaki* II, 2, doc. CVI, p. 126—127; Menționăm că am dat traducerea după mss. ediției DGAS în pregătire *Ștefan cel Mare în conștiința europeană*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, București, 1904, p. 72.

²⁵ Pentru valoarea acestui tratat să se vadă observațiile regretatului istoric Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare...* p. 22—23.

ipsorum pterna et iusta restituere et ipsos honorare iuxta merita ipsorum"²⁶ (Pe deasupra făgăduim boierilor moldoveni care, cu voia Maiestății Regale, îl slujesc pe Voievodul Petru să le înapoiem averile părintești și legitime și să-i cinstim potrivit meritelor lor). Sfârșitul frazei intenționat subliniat de noi, dovedește fără putință de tăgadă, că restituirea bunurilor era condiționată și putea avea loc numai după înapoierea lor în Moldova. De abia după aceea, pe baza comportamentului lor, urmau să fie cinstiți după merit. Altfel nu se putea. Frază pe care am reprodus-o este o dorință a regelui polon, care, cum s-a văzut, s-a repetat cu mai multă precizie în salv-coductul din 28 iulie 1468. Dorința lui Cazimir²⁷ venea în întâmpinarea dorinței lui Ștefan, exprimată limpede începând cu salv-coductul din 13 septembrie 1457: domnul, în special pentru mai mare siguranță că nu vor complota contra lui prin colaborare cu boierii opozanți din interior, dorea să-i aibă în Moldova spre a-i putea supraveghea de-aproape²⁸. În ceea ce privește confiscarea pentru „hiclenie“, aceasta s-a aplicat automat, după fuga boierilor împreună cu Petru Aron. Domnul, ca cel ce dispunea de aceste bunuri, le putea da oricui, chiar și foștilor proprietari, dacă aceștia întruneau condițiile cerute de el.

Cîteva cuvinte de apreciere generală asupra tratatului din 1459 sînt necesare pentru a-l cîntări la justa lui valoare din punctul de vedere al Moldovei: aparent el a dat cîștig imediat de cauză regelui polon, în realitate însă, Ștefan, la începuturile dificile ale domniei lui, cînd trebuia să-și reorganizeze țara, să-și creeze o oaste și, pentru a putea acționa în sud contra Chilieii, să-și asigure bunăvoința regelui polon, a cîștigat prin actul de înțelegere, mai mult decît a dat regelui polon. Iată cîștigurile: recunoașterea, indirectă, ca domn al Moldovei (dacă n-ar fi avut această calitate reprezentanții regelui n-ar fi tratat cu el); însingurarea lui Petru Aron, prin atragerea „curții“ acestuia de partea sa, căci boierii înapoiți în Moldova s-au pus în serviciul lui Ștefan; s-au creat bazele necesare unei mai strînse apropieri moldo-polone — oarecum peste capul regelui polon — care a permis lui Ștefan, prin privilegiul comercial acordat negustorilor din Liov la 3 iulie 1460 — o completare fericită și abilă a tratatului din 1459 — să-l atragă pe regele polon prin perspectiva marilor venituri care vor rezulta din reactivarea comerțului; concomitent cu cîștigarea regelui polon, privilegiul comercial a grăbit plecarea lui Petru Aron din Polonia, țară de la care nu mai putea aștepta nimic în legătură cu aspirația lui la tronul Moldovei. Dar Petru, urmărind aceleași țeluri, s-a refugiat în Transilvania, în secuime, spre a fi cît mai aproape de Moldova. Cum lui Ștefan nu-i convenea să-l aibă în coasta sa, oastea moldo-

²⁶ *Hurmuzaki* la aceeași traducere; Bogdan, *Documente*, II, doc. CXXVI, p. 268. Credem că solii poloni prezenți la Owerkielowicze, pentru discutarea, redactarea și semnarea înțelegerii (tratatului) au adus cu ei o ciornă a lui spre a se porni la discuție de pe o bază sigură. Îmbinarea textului adus de solii poloni cu ceea ce a propus Ștefan — căci nu credem că acesta nu a avut nimic de spus — nu s-a făcut în mod fericit din punct de vedere al stilului și al preciziei juridice. Frază este, sigur, alcătuită în cancelaria regelui polon. Ștefan nu-l putea numi pe rivalul său „voievod“. Ne-am oprit puțin asupra acestui substantiv, care în text, nu este „o scăpare de condei“, ci a fost pus cu intenția de a-i arăta lui Ștefan că pentru regele polon fugarul politic Petru Aron este doar temporar un invid, dar care se poate oricînd întoarce în țara sa, dacă soarta îl ajută, căci drepturile la tron nu le-a pierdut. Ștefan însă cu mintea lui ascuțită, și-a dat seama că el și Moldova vor cîștiga mai mult decît regele cu toate „concesiunile“ pe care i le-a făcut el.

²⁷ Această ciudată dorință a regelui, impusă lui Ștefan în actul de înțelegere din 1459, ne trezește o bănuială: nu cumva Cazimir dorea să aibă în Moldova oameni devotați lui, pe care să-i manevreze împotriva lui Ștefan? Acesta însă i-a dejucat planul căci i-a cîștigat pe boierii înapoiți în țară care apoi l-au servit cu credință. Vezi N. Iorga, *Histoire des Roumains*, IV, p. 153; Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, p. 27.

²⁸ Alexandru V. Boldur, *Ștefan cel Mare*, p. 21—22.

venească a făcut o incursiune în 1461 acolo, de unde s-a întors cu multă pradă. Regele ungar Matia Corvin l-a chemat la el pe Petru Aron în calitate pe care o avea — pretendent legal la tronul Moldovei — spre a-l folosi ca pretext al agresiunii pe care o plănuise contra lui Ștefan cel Mare.

Prin tot ceea ce am susținut mai sus n-am intenționat să negăm existența unei opoziții boierești împotriva lui Ștefan în timpul lungii sale domnii. Dar domnul a dominat situația deoarece a fost sprijinit de o covârșitoare parte a societății moldovenești: clerici, mulți boieri, orașeni și țărani. Toți din aceste clase și pături sociale l-au urmat cu credință, dându-și viața pentru apărarea independenței Moldovei, contribuind astfel la gloria ei. Dar la această situație, trebuie s-o recunoaștem, s-a ajuns datorită marilor calități de organizator, diplomat și abil conducător de oști, calități pe care le-a avut Ștefan cel Mare, și care l-au impus tuturor în țară „de la vlădică pînă la opincă“, dar în același timp și dincolo de granițele țării.

RÉSUMÉ

Le travail présent vient s'ajouter aux efforts déployés pour connaître de la façon la plus minutieuse et profonde possible le règne le plus long dont jouissent les Roumains — celui d'Etienne le Grand (1457—1504), mort il y a 480 ans.

Les préparatifs faits pour l'entrée d'Etienne en Moldavie, la cérémonie déroulée sur la plaine de „Direptate“ (la Plaine de la Justice) en tant que consécration légale de la victoire remportée contre Petru Aron, ainsi que les autres actions entreprises pour la reconnaissance du nouveau prince régnant par les puissances voisines, par la Hongrie et surtout la Pologne, forment l'objet d'une argumentation inédite. Les nouveaux aperçus ont pour but de compléter d'anciennes lacunes ou de corriger d'anciennes erreurs. Les explications sont fournies surtout par la reprise de certaines preuves déjà connues, mais considérées à l'aide d'une analyse approfondie de la situation politique interne et internationale aussi bien que de la psychologie des personnages historiques.

Pareillement l'auteur remet en question les rapports entre le nouveau prince régnant et les boïards, soit de l'intérieur, soit de la compagnie de Petru Aron qui s'enfuirent avec celui-ci en Pologne, et démontre la forte position, la vigueur dont fut preuve Etienne le Grand — comme la postérité l'a nommé à juste titre — pour imposer son point de vue.

Afin de rendre encore plus évidente la magnificence de son image, l'auteur analyse de point en point les quatre appels (sauf-conduits) adressés au boïard Mihou qui avait pris la fuite, ainsi que l'entente moldo-polonaise du 4 avril 1459. Il s'avère une fois de plus qu'il ne s'agit pas d'une cession imposée au prince par les boïards supposés à avoir été les plus forts, mais de sa capacité de manoeuvrer en très habile diplomate et politique les gens et les circonstances adverses pour le plus grand avantage de sa patrie.

Sans contester l'existence parmi les boïards d'une opposition contre Étienne, l'auteur prouve à l'aide de chroniques et documents de l'époque soumis à une traduction et interprétation plus attentive que le prince est toujours resté maître de la situation. Tout au long de son règne il fut soutenu par la majorité de la société roumaine, formée de paysans libres, de citadins, la plupart des boïards d'ecclesiastiques etc. C'était le résultat surtout de ses grandes qualités d'organisateur et diplomate, d'habile capitaine, qui imposèrent Étienne le Grand en Moldavie aussi bien qu'en dehors de ses frontières.

PRÉCIS

The present survey is adding to the efforts made for a more detailed and deeper knowledge of the longest reign from the Romanian history, that of Steven the Great (1457—1504) from the death of whom there will be this year 480 years. In the survey there are presented the preparations for Steven the Great's coming in Moldavia, the ceremony that took place on the plain of „Direptate“, as a legal acknowledgement of the military victory gained upon Petru Aron, as well as the other actions directed towards the new prince's recognition by the

neighboring powers i.e. Hungary and especially Poland. The view points are completing gaps and some older interpretation errors. The explanations are based on some already known evidence but they are considered from the angle of a deeper analysis both of the internal and external political condition and of the historical personages psychology.

The author raises again for discussion the relations between the new prince and boyars both those in the country and the ones who fled to Poland with Aron and demonstrates the attitude and the force proved by Steven the Great for imposing his authority.

Trying to stress Steven the Great's magnificent image, the author analyses in every particular the four calls adressed to the fugitive boyar Mișu as well as the Moldo-Polish agreement of 4 April 1459.

The fact was proved once more that Steven wasn't convinced by boyars, who would have been stronger than he, to give up but on the contrary, he managed with a diplomatic and political ability people and hostile circumstances, getting maximum of profit for his country.

Without denying the existence of a boyar opposition against Steven, the author argues, on basis of chronicles and records of that time that Steven the Great had the upper hand. Owing to Steven the Great's qualities as organizer and diplomat and an able army commander that imposed him not only in Moldavia but also beyond its borders, he was supported all his reign, by the majority of the Moldavian society: free peasants, townsmen, many boyars, clergymen, a.s.o.

Panait Istrati și Brăila muncitorească

NICOLAE MOCIOIU

Cu o o sută de ani în urmă, într-o căsuță modestă de pe strada Romană¹ din Brăila a văzut lumina zilei² Panait Istrati, scriitorul de renume mondială căruia sănătatea nu i-a permis să străbată din viață decât un număr de luni peste cei cincizeci de ani împliniți. Operele sale au cucerit multe meridiane ale globului și peste timp, astăzi, preocupările pentru cunoașterea lor dau creatorului și creației sale noi dimensiuni. Cărțile sale, scrise majoritatea în limba franceză — pe care autorul a învățat-o tîrziu, printr-o voință cum rar se poate egala — au fost traduse în diferite limbi din peste 27 de țări și „poartă un puternic caracter național“³, inspirate fiind din peisajul românesc, cu eroi în majoritate români.

Francezul Philippe Amiguet îl socotește pe Istrati legat de glia și de limba sa, „încorporînd cu vigoare România, malurile Dunării, pustietățile Bărăganului, Brăila cu mahalalele ei“, în „hotarele hărții literare a lumii“⁴.

Panait Istrati, scriitorul și militantul politic al clasei muncitoare, se bucură de întreaga atenție a poporului nostru. Reeditarea operelor sale, organizarea unor manifestări științifice avînd ca subiect opera și activitatea sa social-politică, realizarea mai multor filme documentare asupra vieții și operei sale, sau artistice cu eroi din cărțile scrise, intitulăția Bibliotecii orașului de pe malul bătrînului Danu-

¹ Strada Plevnei de astăzi.

² N. Mocioiu, *Precizări privind data și locul nașterii lui Panait Istrati*, în „Revista Arhivelor“ nr. 1/1971, p. 115—120.

³ „Scînteia“ din 26 septembrie 1956.

⁴ În ziarul parizian „L'Ordre“ din 19 aprilie 1935; vezi și Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*. Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1981, p. 379—380.